

GRUPĖS IEŠKINYS LIETUVOJE – PRAKTINĖS ĮGYVENDINIMO PROBLEMOS

Rimantas Daujotas

Vyresnysis teisininkas APB „Motieka ir Audzevičius“
socialinių mokslų daktaras
Gynėjų g. 4, Vilnius, Lietuva, <www.rdaujotas.com>
Mob. tel. +370 627 83842
El. paštas: <rimantas.daujotas@ma-law.lt>,
<rimantasdaujotas@gmail.com>

Straipsnyje identifikuojamos pagrindinės praktinės grupės ieškinio įgyvendinimo problemos, nustatoma, kokie iššūkiai laukia ginčo šalių ir teismų pradėjus taikyti šį, dar gerai neišbandytą Lietuvoje, institutą. Be to, straipsnyje pateikiama šio instituto reguliavimo tobulinimo siūlymų, atsižvelgiant į problemas, kurių kyla kitose jurisdikcijose, siekiant, kad grupės ieškinio institutas taptų ne deklaratyvia, o realia ir efektyvia galimybe didelei grupei nukentėjusių asmenų paprasčiau apginti savo teises teisme, o verslui netapti piktnaudžiavimo grupės ieškiniu auka.

Article identifies the basic practical problems of implementing the class action, determines what challenges await the parties and the courts after introduction of this new and yet well-untested institute in Lithuania. In addition, article provides suggestions for regulatory improvement of this institute, given the problems that arise in other jurisdictions, in such a way ensuring that the class action could become not a declarative, but real and genuine tool to a large group of victims to defend their rights in court, and for the business to avoid becoming victim of abused application of this tool.

Įvadas

2015 m. sausio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) papildymai, reglamentuojantys Lietuvos teisėje visiškai naują institutą – grupės ieškinį. Priimant proceso įstatymo pakeitimus buvo tikimasi, kad grupės ieškinio teikimo galimybė leis veiksmingiau ginti didelių grupių asmenų teises ir įstatymų saugomus interesus.

Pasaulyje grupės ieškiniai yra ypač populiarūs vartotojų teisių apsaugos, konkurencijos, aplinkos apsaugos ir kitose srityse. Lietuvoje grupės ieškinys tik pradeda savo gyvavimo laikotarpį. Todėl, vis dar laukiant su grupės ieškiniu susijusių teismų sprendimų ir aktualių išaiškinimų, verta įvertinti šio naujo instituto reguliavimą, instituto specifiką, atskleisti grupės ieškinio reguliavimo Lietuvoje pagrindinius pranašumus ir trūkumus.

Šiame straipsnyje siekiama identifikuoti pagrindines praktines šio ieškinio įgyvendinimo problemas, nustatyti, kokie iššūkiai laukia šalių ir teismų pradėjus taikyti šį, dar neišbandytą Lietuvoje institutą. Be to, straipsnyje siekiama pateikti ir šio instituto reguliavimo tobulinimo siūlymų, atsižvelgiant į problemas, kurių kyla kitose jurisdikcijose, siekiant, kad grupės ieškinio institutas taptų ne deklaratyvia, o realia ir efektyvia galimybe didelei grupei nukentėjusių asmenų paprasčiau apginti savo teises teisme, o verslui netapti piktnaudžiavimo grupės ieškiniu auka.

Paminėtina, kad naujojo grupės ieškinio reguliavimo teorinės ir praktinės problemos Lietuvos teisės doktrinoje iki šiol nebuvo išsamiai nagrinėtos¹. Todėl, metodologiniu požiūriu, tema bus nagrinėjama keletu aspektų. Viena vertus, bus bandoma atskleisti Lietuvoje įtvirtinto grupės ieškinio instituto pobūdį, kita vertus, išskirti praktines šio instituto taikymo problemas ir pasiūlyti tokių problemų sprendimo būdų. Darbe naudojant lyginamąjį metodą neapsiribojama tik Lietuvoje įtvirtinto reguliavimo analize, o analizuojama ir tarptautinė praktika, remiamasi užsienio autorių darbais. Pasitelkiami loginis, sisteminis, teleologinis ir kiti metodai.

1. Ieškovų ir atsakovų interesų pusiausvyrą grupės ieškinyje

Šiuo metu grupės ieškinio reguliavimas daugelyje valstybių skiriasi. Vien jau kalbant apie Europos Sąjungos valstybes nares, akivaizdu, kad jos turi labai skirtingas, per šimtmečius susiklosčiusias teises sistemas. Be to, Europos Sąjungoje yra aibė daug tarpusavyje besiskiriančių teisinių tradicijų (pavyzdžiui, bendroji teisė Anglijoje ir Airijos Respublikoje, romanų civilinė teisė Prancūzijoje ir Belgijoje, germanų civilinė teisė Vokietijoje ir Austrijoje, Skandinavijos civilinė teisė Danijoje, Švedijoje ir Suomijoje ir kt). Valstybės turi visas galimybes nustatyti, ar teisingumas yra pakankamai prieinamas teikiant tam tikro tipo ieškinius. Todėl įstatymų leidėjas nuolat peržiūri ir keičia teises sistemas, siekdamas užtikrinti deramą teisingumo prieinamumo ir atitinkamų politinių sumetimų pusiausvyrą, pavyzdžiui, pernelyg neapkraunant privačių įmonių ir / arba valstybės išdo. Todėl visoks įstatyminis teisinės sistemos pakeitimas gali turėti nenumatytą ir dažnai žalingą poveikį. Kuo radikalesnis teisinės sistemos pakeitimas, tuo labiau tikėtina, kad jis turės nenumatytų padarinių.

Naujo ieškinio teikimo mechanizmo, tokio kaip antai grupės ieškinyje, įvedimas yra gana radikalus pakeitimas, reikalaujantis ypač pasirūpinti nenumatyto poveikio rizikos sumažinimu. Todėl, įvedant naujo ieškinio tipą, būtina įsitikinti, kad grupės ieškinio įvedimas būtų naudingas plačių ieškinių kategorijų atžvilgiu. Jeigu yra nuspręsta, kad teisingumo prieinamumas yra nepakankamas tam tikro tipo ieškinių atžvilgiu ir grupės ieškinio mechanizmas pateikia tinkamą sprendimą, šio mechanizmo taikymas turėtų būti ribojamas tik toms ieškinių kategorijoms, kurioms buvo nustatytas toks poreikis.

Pavyzdžiui, priimant naują grupės ieškinio reguliavimą Lietuvoje, buvo teigiama, kad grupės ieškinio institutas padės ginti vartotojų teises nesąžiningos komercinės praktikos bylose, su darbo santykiais susijusiose bylose, turizmo paslaugų sutarties vykdymo bylose. Aiškinamajame rašte dėl grupės ieškinio priėmimo² nurodoma, kad grupės ieškiniu siekiama apginti silpnesnės šalies interesus (pavyzdžiui, vartotojų teisių apsaugos bylose, nesąžiningos komercinės praktikos bylose, su darbo santykiais susijusiose bylose, konkurencijos teisės pažeidimų bylose, aplinkos apsaugos bylose). Taip pat nurodoma, kad, siekiant skatinti grupės ieškinio instituto naudojimą, nuspręsta neriboti sričių, kuriose galimas grupės ieškinyje, ir todėl nesiūloma riboti grupės ieškinio taikymo sričių, neįtvirtinami draudimai reikšti grupės ieškinius tam tikrose srityse.

Vis dėlto, kaip pažymima 2008 m. liepos 7 d. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslininkų ir ekspertų atliktame taikomajame moksliniame tyrime „Grupės ieškinio reguliavimo analizė ir pasiūly-

¹ Paminėtinos publikacijos: KRIVKA, Egidijus. Viešojo intereso gynimas grupės ieškiniu: iššūkiai ir galimybės. *Teisės problemos*, 2015, nr. 1 (87); KRIVKA, Egidijus. Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 2004, t. 52(44); KRIVKA, Egidijus. *Res judicata* principo įgyvendinimo grupės ieškinių procese problemos. *Jurisprudencija*, 2004, t. 53(45); NEKROŠIUS, V., et al. *Grupės ieškinio reguliavimo analizė ir pasiūlymai dėl šio instituto tobulinimo*: taikomasis mokslinis tyrimas. Vilnius, 2008.

² 2012-07-02 Civilinio proceso kodekso 49 straipsnio pakeitimo ir Kodekso papildymo 261(1) straipsniu bei XXIV(1) skyriumi įstatymo projekto aiškinamasis raštas, XIP-4634 [interaktyvus. Žiūrėta 2016 m. liepos 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=429220>.

mai dėl šio instituto tobulinimo³, kontinentinėse Europos valstybėse vyrauja tendencija riboti sritis, kuriose galimi grupės ieškiniai.

Tačiau, kaip minėta, pagal naująjį Lietuvos grupės ieškinio reguliavimą grupės ieškinys nėra ribojamas jokiais sritimis. Vertinant šiuo aspektu, viena vertus, priimant grupės ieškinio institutą Lietuvoje nebuvo nustatoma, kokiose konkrečiai srityse teisingumo prieinamumas yra nepakankamas tam tikro tipo ieškinių atžvilgiu ir grupės ieškinio mechanizmas pateikia tinkamą sprendimą.

Kita vertus, pernelyg laisvo grupės ieškinio taikymo patirtis kai kuriose jurisdikcijose (pavyzdžiui, grupės ieškinio procedūros, įvestos kai kuriuose JAV teismuose) atskleidė didelę su tuo susijusią riziką. Ši rizika apima tikimybę, kad grupės ieškiniai lems ilgalaikį ir brangiai kainuojantį bylinėjimąsi, tikimybę, kad bus pažeista kaltinamo neteisėta veikla asmens teisė į nešališką ieškinio nagrinėjimą, ir tikimybę, kad dėl susijusių ekonominių paskatų bus faktiškai remiami piktnaudžiaujant ar melagingai pateikiami ieškiniai⁴. Įvedant grupės ieškinio mechanizmą taip pat svarbu apsisaugoti nuo advokatų „kurstomų“ teismo procesų, skatinamų didelių atlygių gavimo perspektyvos. Todėl visoks siūlymas dėl holistinio požiūrio į kolektyvinius ginčų sprendimo būdus turėtų būti analizuojamas ne tik atsižvelgiant į potencialų grupių ieškinių naudingumą, bet ir jais sukuriama riziką.

Kalbant apie bylą, nagrinėjamą grupės ieškiniiais, specifika, pirmiausia svarbu paminėti dvigubos atsakomybės riziką. Svarbu tai, kad kiekvienas kolektyvinio teisių gynimo būdas turėtų suteikti kompensaciją, o ne užtraukti kontrolę, priverstinį įstatymų vykdymą ar bausmę. Šios sritys turėtų likti valstybės institucijų. Privatūs ieškiniai turėtų būti grindžiami kompensavimo, o ne bausmės idėja. Todėl grupės ieškinius reikėtų atskirti nuo valstybinės prievartos, atsižvelgiant į dvigubos atsakomybės riziką konkrečiose bylose, lygiagrečiose civilinėse ir baudžiamosiose bylose⁵.

Būtent todėl, siekiant užtikrinti grupės ieškinio tikslus (pvz., konkurencijos teisė, atsakomybė už produkcijos kokybę, finansinės paslaugos), būtų naudinga, kad įstatymų leidėjas apibrėžtų, kokių tipų ieškinius nagrinėjant yra taikytinas grupės ieškinys. Jeigu įstatymų leidėjas manys, kad nėra tikslinga patvirtinti visą ieškinių klasę, kaip tinkamą taikyti kolektyvinio ginčų sprendimo būdą, jis gali nustatyti kriterijus, pagal kuriuos nacionaliniai teismai turėtų nustatyti, ar nagrinėjant konkrečius ieškinius yra taikytinas grupės ieškiny⁶.

³ 2008 m. liepos 7 d. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslininkų ir ekspertų atliktas taikomasis mokslinis tyrimas „Grupės ieškinio reguliavimo analizė ir pasiūlymai dėl šio instituto tobulinimo“ (NEKROŠIUS, V., et al. *Grupės ieškinio <...>*).

⁴ Žr.: SCHEUERMAN, Sheila B. Consumer Fraud Class Action: Reining in Abuse by Requiring Plaintiffs to Allege Reliance as an Essential Element. *Harv. J. on Legis.*, 2006, 43, 1; COFFEE, John C. The regulation of entrepreneurial litigation: balancing fairness and efficiency in the large class action. *The University of Chicago Law Review*, 1987, 54.3, p. 877–937.

⁵ Taip pat žr.: COFFEE, John C. Class wars: The dilemma of the mass tort class action. *Columbia Law Review*, 1995, 95.6, p. 1343–1465; HENSLER, Deborah R., et al. *Class action dilemmas: Pursuing public goals for private gain*. Rand Corporation, 2000.

⁶ Žr., pvz., 2016 m. vasario 18 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartį byloje e2-158-186/2016: „Paduotas grupės ieškinys neatitinka grupės ieškinio taisyklių ir jį vertinant pagal bylose, nagrinėjamosiose pagal grupės ieškinio taisykles, galimus priimti sprendimus. Ieškinyje prašoma konstatuoti, kad atsakovai ieškinyje nurodytais veiksmais padarė žalą banko akcininkams, kurie nuosavybės teise turėjo banko akcijų 2013 m. vasario 12 d., taip pat prašoma patenkinti šioje byloje ieškovų pareikštus turtinius reikalavimus. CPK 441⁹ straipsnyje įtvirtintos trys rūšys teismo sprendimų, kurie galėtų būti priimti išnagrinėjus ieškinį pagal grupės ieškinio taisykles, t. y. bendras teismo sprendimas, kuris priimamas išnagrinėjus grupės ieškiniu reiškiamus reikalavimus bendrus visiems grupės nariams; tarpinis sprendimas, kuris priimamas išnagrinėjus grupės ieškiniu reiškiamus bendrus grupės reikalavimus dėl grupės narius vienijančių faktinių aplinkybių, kuris yra bendras visiems grupės nariams ir priimamas tais atvejais, kai grupės ieškinyje reiškiami individualaus pobūdžio turtiniai grupės narių reikalavimai; individualus sprendimas, kuris priimamas remiantis įsiteisėjusiu tarpiniu sprendimu kiekvieno grupės nario individualaus pobūdžio turtinį reikalavimą. Šiuo atveju pagal byloje pareikštą pirmąjį reikalavimą negalėtų būti priimtas nei bendras, nei tarpinis sprendimas visiems grupės nariams, nes vien tik konstatavimas, kad parengtos, patvirtintos banko finansinės ataskaitos ir audito išvada yra klaidingos, neatitinkančios tikrovės, savaime nelemia

Priėmus grupės ieškinio institutą, jo taikymas turėtų apsiriboti tais atvejais, kai teisės pažeidimas daro žalą didelei piliečių ir įmonių grupei, o atskiri teismo procesai ir kitokios teisių apsaugos priemonės nėra veiksmingos, siekiant nutraukti vykdomą neteisėtą praktiką arba gauti kompensaciją už tokios praktikos padarytą žalą.

2. Apsauga nuo piktnaudžiavimo grupės ieškiniu

Pagrindinė grupės ieškinio instituto priėmimo paskata yra tai, kad atskiri ieškiniai tam tikrais atvejais gali būti laikomi nepakankamais, jeigu individualūs nuostoliai yra maži, palyginti su bylinėjimosi išlaidomis. Būtent todėl įstatymų leidėjas nusprendė, kad ieškinių sugrupavimas į vieną kolektyvinę ginčų sprendimo procedūrą padės sumažinti dalyvaujančių šalių išlaidas, padidinti teismo nagrinėjimo efektyvumą ir paskatins savanorišką alternatyvių ginčų sprendimo būdų bei neteisminių ginčų sprendimo priemonių naudojimą.

Tačiau svarbu tai, kad visoks požiūris į grupės ieškinį turėtų visų pirma ginti šalių teisę į nešališką bylos nagrinėjimą arba faktinių ir teisinių klausimų sprendimą, o nekurti jokių ekonominių paskatų piktnaudžiaujamojo pobūdžio reikalavimams reikšti⁷. Pavyzdžiui, jau minėtame Aiškinamajame rašte dėl grupės ieškinio priėmimo, kalbant apie įstatymo projekto tikslus ir uždavinius, tik nurodoma, kad projektu siekiama labiau užtikrinti teisę į teisminę gynybą, nes santykinai nedideli asmens reikalavimai atgraso asmenis kreiptis į teismą. Galima pažymėti, kad įstatymo tikslai šiuo atveju išskirtinai bylinėjimosi skatinimas, net ir kai asmuo turi ir visai nedidelių reikalavimų.

Todėl šiuo atžvilgiu, siekiant išvengti piktnaudžiavimo grupės ieškinio institutu, įstatymų leidėjas turėjo priimti ir įvairias procedūrinės ir materialinės apsaugos priemones. Vis dėlto Lietuvos grupės ieškinyje jokių svarių apsaugos priemonių nenumatyta. Paminėtina CPK 441³ straipsnio nuostata, kurioje nurodoma, kad reikalavimą pareiškia ne mažiau kaip dvidešimt fizinių ar juridinių asmenų. Taip pat CPK 441⁷ straipsnis, kuris suteikia teismui teisę nuspręsti, ar ieškinyje gali būti nagrinėjamas pagal grupės ieškinio proceso taisyklės ir kuris leidžia teismui įvertinti, ar visi ieškinį reiškiantys asmenys gali būti laikomi grupės nariais, ar pareikšti individualaus pobūdžio turiniai reikalavimai yra susiję su grupės ieškinio dalyku ir pagrindu⁸.

Kitas svarbus aspektas yra tai, kad dažnai pasitaiko atveju, kai atsakovui yra žinoma, jog bazinių grupės pretenzijų pagrįstumas yra abejotinas, tačiau visai grupei padarytos potencialios žalos dydis lemia priverstinį ginčo sureguliojimą dėl to, kad atsakovas finansinei neišgali arba nenori prisiimti neapibrėžtos rizikos⁹. Tokie ieškiniai verčia abejoti grupės ieškinių teikimo paskatų pagrįstumu ir lemia tam tikros kategorijos grupės ieškinių atsiradimą, juos galima laikyti piktnaudžiaujamojo pobūdžio bylinėjimosi pavyzdžiais.

Tačiau nenumatytas joks efektyvus Lietuvos grupės ieškinio reguliavimo mechanizmas, kuris suteiktų galimybę atsakovui bent jau efektyviai ginčyti ieškinio priėmimą. CPK 441⁷ straipsnyje nustatyta, kad teismas nutartimi dėl grupės ieškinio priėmimo išsprendžia klausimą, ar ši nutartis gali būti skundžiama atskiroju skundu, tačiau įstatymas aiškiai nurodo, kad išnagrinėjus paduotą atskirąjį skundą priimta nutartis yra galutinė ir kasacine tvarka neskundžiama. Tokiu būdu atsakovui užker-

kitų civilinės atsakomybės sąlygų egzistavimo, jos turi būti nustatytos individualiai, be to, atsižvelgiant į prieš tai nurodytas skirtingas aplinkybes kiekvienam ieškovui.“ Analogiškai nuspręsta ir 2016 m. balandžio 7 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartyje byloje 2-692-407/2016.

⁷ Žr.: BRUNET, Edward. Class Action Objectors: Extortionist Free Riders or Fairness Guarantors. *U. Chi. Legal F.*, 2003, p. 403.

⁸ Žr. 6 išnašą.

⁹ Taip pat žr.: EISENBERG, Theodore, MILLER, Geoffrey P. Incentive awards to class action plaintiffs: An empirical study. *Cornell Legal Studies Research Paper*, 2005, 037; FAULK, Richard O. Armageddon through aggregation? The use and abuse of class actions in international dispute resolution. *Tort & Insurance Law Journal*, 2002, p. 999–1026.

tamas kelias išnaudoti visas proceso įstatyme numatytas teises efektyviai ginčyti ieškinio priėmimo klausimą. Be to, prieš priimdamas nutartį dėl grupės ieškinio priėmimo, teismas CPK 142 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka išsiunčia atsakovui grupės ieškinio kopiją ir jam praneša, kad atsakovas gali pareikšti nuomonę per septynias dienas nuo nurodytų dokumentų įteikimo dienos. Nors Aiškinamajame rašte dėl grupės ieškinio priėmimo buvo nurodyta, kad teismas atsižvelgia į atsakovo prieštaravimus, tačiau įstatyme šio nurodymo nebeliko.

Kita vertus, grupės ieškinių teikimo mechanizmas tam tikrais atvejais gali ir palengvinti teisėtų reikalavimų vykdymą, ypač, kai dėl ribotų valstybės vykdomųjų institucijų išteklių arba todėl, kad atskiri privatūs ieškovai nėra pakankamai finansiškai suinteresuoti teikti ieškinį, tik privatūs grupės ieškiniai yra tinkama atgrasymo ir žalos atlyginimo priemonė. Dauguma grupės ieškinių yra tarp šių dviejų kraštutinių¹⁰. Grupės ieškinių trūkumai ir pranašumai yra plačių diskusijų objektas. Net tokios grupės ieškinių puoselėtojos kaip JAV ir toliau diskutuoja, kaip geriausiai įgyvendinti grupės ieškinių mechanizmą, apribojant jo keliamus pavojus ir užtikrinant jo prieinamumą tais atvejais, kai jis gali būti išties pagrįstas¹¹.

3. Kaip spręsti nepagrįstų ieškinių ir manipuliavimo problemą?

Minėta, kad įstatymų leidėjas turi užtikrinti, jog kiekviena grupės ieškinio procedūros schema iki minimalaus lygio sumažintų piktnaudžiavimą teismo procesu. Vienas iš pagrindinių piktnaudžiavimo grupės ieškiniu principų yra susijęs su bylinėjimosi išlaidų paskirstymu. Priimant Lietuvos grupės ieškinio reguliavimą buvo teigiama, kad neigiamų padarinių tikimasi išvengti nustatčius „saugiklius“, t. y. principą „pralaimėjęs moka“, ir nuorodą į CPK 95 straipsnį, kuris numato sankcijas už piktnaudžiavimą.

Vis dėlto pagal priimtą grupės ieškinio reguliavimą niekur neliko nuorodos į principą „pralaimėjęs moka“ ar nuorodos į CPK 95 straipsnį. Nors CPK 441¹ straipsnyje nurodoma, kad kodekse ar kituose įstatymuose nustatytos bendrosios bylų nagrinėjimo taisyklės grupės ieškinio byloms taikomos tiek, kiek grupės ieškinio nagrinėjimo taisyklių nenustatyta grupės ieškinio skyriuje, Lietuvoje susiklosčiusi bylinėjimosi išlaidų priteisimo praktika yra akivaizdžiai palankesnė ieškovams, o ne atsakovui dėl Lietuvoje nustatytų bylinėjimosi išlaidų priteisimo rekomendacijų¹², kurių pagrindu teismai gali priteisti tik visai menkas bylinėjimosi išlaidas. Taigi principas „pralaimėjęs moka“, nors ir yra įtvirtintas bendrosiose bylų nagrinėjimo taisyklėse, realiai neturės jokio atgrasomojo poveikio grupės ieškinių bylose.

Nors principas „pralaimėjęs moka“ veikia kaip stipri apsaugos priemonė tokiose valstybėse, kaip antai Anglija ir Velsas, tačiau taip pat reikia pripažinti, kad kitose valstybėse ši priemonė vertinama kaip nepatraukli¹³. Todėl, atsižvelgiant į Lietuvoje susiklosčiusią praktiką priteisti tik mažą dalelę

¹⁰ ISSACHAROFF, Samuel. Governance and legitimacy in the Law of Class Actions. *The Supreme Court Review*, 1999, p. 337–392.

¹¹ COFFEE Jr, John C. Class action accountability: Reconciling exit, voice, and loyalty in representative litigation. *Columbia Law Review*, 2000, p. 370–439; SILBERMAN, Linda. Vicissitudes of the American Class Action – With a Comparative Eye, *The Tul. J. Int'l & Comp. L.* 1999, 7, p. 201.

¹² Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymo Nr. 1R-85 „Dėl Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo“ pakeitimo“, *Teisės aktų registras*, 2015-03-19, nr. 2015-03968.

¹³ Žr.: HENSLER, Deborah R.; ROWE, Thomas D. „Beyond“ It Just Ain't Worth It“: Alternative Strategies for Damage Class Action Reform. *Law and Contemporary Problems*, 2001, 64.2/3, p. 137–161; ROWE, Thomas D. Shift Happens: Pressure on Foreign Attorney-Fee Paradigms from Class Actions. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 2003, 13.3, p. 125; FAIRGRIEVE, Duncan; HOWELLS, Geraint. Collective Redress Procedures – European Debates. *International and Comparative Law Quarterly*, 2009, 58.02, p. 379–409.

tikrųjų bylinėjimosi išlaidų, siūlytina nustatyti papildomus saugiklius, kurie sėkmingai veikia kai kuriose jurisdikcijose. Pavyzdžiui, Belgijoje numatyta galimybė pateikti ieškinį buvusiam ieškovui dėl lengvabūdiško patraukimo atsakovu, kuri gali veikti kaip veiksminga apsaugos priemonė¹⁴.

Kitas potencialus saugiklis galėtų būti teisėjo vadovaujama atestavimo sistema (pagal dabartinį Lietuvos grupės ieškinio reguliavimą nėra numatyta), kuri leistų atmesti nepagrįstus arba mažaverčius ieškinius, kuriuose viešasis interesas yra nereikšmingas. Tokiu būdu teismų prieinamumas būtų kontroliuojamas teisėjų, siekiant mažinti laiko ir lėšų sąnaudas. Tokia kontrolė galėtų apimti preliminarų ieškinio esmės įvertinimą, atstovaujамų interesų bendrumo ir pageidaujamų teisės gynimo būdų patikrinimą, tikimybės, kad ieškovai toliau kels savo reikalavimą, įvertinimą, alternatyvių ginčo sprendimo būdų nagrinėjimą (neprivalomą) ir bylos finansavimo priemonių tyrimą. Teisėjo vadovaujama atestavimo sistema taip pat galėtų būti analogiška kasacinio skundo priėmimo atrankos kolegijoje procedūrai.

Kartu pažymėtina, kad stiprus ir aktyvus teismų vaidmuo yra vienas iš svarbiausių geros kolektyvinio ginčų sprendimo praktikos bruožų ir viena iš pagrindinių apsaugos nuo piktnaudžiavimo teismo procesu priemonių. JAV patirtis (grupės ieškinio scenarijus), pagrįsta civilinio proceso teise, kuri tradiciškai labiau remiasi teisminio ginčo šalių iniciatyva nei teismo kišimusi, leidžia daryti prielaidą, kad visokia galima iniciatyva turėtų numatyti stiprų ir aktyvų teisėjo vaidmenį.

4. Lietuvos grupės ieškinys – hibridinis reguliavimas

Iš vartotojų perspektyvos pripažintina, kad grupės ieškinys tam tikrais atvejais gali suteikti galimybę taip sugrupuoti smulkius ieškinius, kad vartotojai galėtų efektyviai siekti žalos atlyginimo, o atsakovai spręsti plataus masto ginčą vienoje byloje. Iš įmonių perspektyvos tokiu mastu, koku masinis ginčas yra realiai neišvengiamas, visoms šalims yra geriau, kai ginčas gali būti valdomas centralizuotai ir kiekvienas susitarimas ar teismo sprendimas gali galutinai išspręsti problemą, kiek tai yra praktiškai įmanoma.

Vis dėlto pagal Lietuvos grupės ieškinio nustatytą teisinį reguliavimą numatyta, kad grupės nariai grupės ieškinio byloje kiekvienas atskirai negali savarankiškai vesti bylos ir veikti savo vardu, išskyrus procesą dėl grupės narių pareiktų individualaus pobūdžio turtinių reikalavimų, kurio metu kiekvienas grupės narys savarankiškai veda bylą dėl jo pareiktų individualaus pobūdžio turtinių reikalavimų ir veikia savo vardu (CPK 441⁵ str.).

Minėta, kad iš verslo perspektyvos itin svarbu, jog kiekvienas kolektyvinio teisių gynimo mechanizmas veiktų darniai ir nešališkai. Jis turi turėti veiksmingas apsaugos priemones nuo piktavališko laiko ir lėšų švaistymo arba paviršutiniško bylos nagrinėjimo. Antraip didelė rizika, kad komercinės įmonės bus gniuždomos ir verslo įmonės praras konkurencingumą, ypač tose jurisdikcijose, kuriose verslo įmonių neapsunkina kolektyvinio ginčų sprendimo mechanizmai¹⁵.

Todėl minėtas grupės narių procesinės padėties reguliavimas negali būti ydingas. Lietuvos grupės ieškinio reguliavimo atveju nepriimtina, kad atsakovas privalėtų atlyginti nuostolius ir tiems priskirtiniams grupei ieškovams, kurie veikia savo vardu ir kurių bylinėjimosi išlaidos gali būti apskritai neprognozuojamos ir nežinomos, skirtingai nuo grupės narių. Tokiu reguliavimu sukuriama hibridinė atsisakančių dalyvauti grupės ieškinio byloje (angl. *opt-out*) sistema, kurios pagrindas vis dėlto yra sutikimo dalyvauti (angl. *opt-in*) sistema.

¹⁴ MULHERON, Rachael. Case for an Opt-Out Class Action for European Member States: A Legal and Empirical Analysis, *The Colum. J. Eur. L.*, 2008, 15, p. 409.

¹⁵ Žr.: GILLES, Myriam. Opting Out of Liability: The Forthcoming, Near-Total Demise of the Modern Class Action. *Michigan Law Review*, 2005, 104.3, p. 373–430.

Todėl, kai ieškinyš pareiškimas tapachiomis arba panašiomis faktinėmis aplinkybėmis ir jame keliami tapatūs arba panašūs reikalavimai tam pačiam atsakovui ir siekiama tuo pačiu teisinės gynybos būdu apginti materialines teises ar įstatymų saugomus interesus, siūlytina CPK 441¹⁰ straipsnyje nurodyti ne galimybę, o pareigą pasinaudoti CPK 139 straipsnyje numatyta teise atsiimti ieškinį ir tapti grupės nariu pagal CPK 441⁸ straipsnyje nustatytas taisykles.

Tokiu būdu gali būti praktiškai įgyvendinama, kad bylą laimėjusiam atsakovui būtų kompensuojamos visos jam iškeltos ir jam pralaimėtos bylos nagrinėjimo išlaidos. Taip pat tokia priemonė atgrasytų nuo piktnaudžiavimo bylose, kai atskiri ieškovai dažnai yra nežinomi ir aktyviai nedalyvauja teismo procese.

Kai yra daug atskirų, tačiau tapačių ir prie grupės neprisijungiančių ieškinių, siūlytina nustatyti reguliavimą, pagal kurį būtų įmanoma išskirti precedentinę bylą ir teismo procesą, neoficialiai atidedant kitus, prie grupės neprisijungiančius ieškinius. Galima teigti, kad panašaus rezultato buvo siekiama įtvirtinant tarpinį (prejudicinį) sprendimą – CPK 441⁹ straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tarpinis sprendimas – teismo, žodinio proceso tvarka išnagrinėjusio grupės ieškiniu reiškiamus bendrus grupės reikalavimus dėl grupės narius vienijančių faktinių aplinkybių, priimtas sprendimas, kuris yra bendras visiems grupės nariams ir priimamas tais atvejais, kai grupės ieškinyje reiškiami individualaus pobūdžio turiniai grupės narių reikalavimai. Tačiau, užkertant kelią pakartotiniams prie grupės neprisijungiančių ieškovų ieškiniams, siūlytina CPK 441⁹ straipsnyje nustatyti, kad prejudicinis sprendimas, kuris yra bendras visiems grupės nariams, turėtų ir prejudicinę galią prie grupės neprisijungiančių ieškovų ieškiniams, kuriuose reiškiami analogiški reikalavimai.

Šiuo požiūriu verta pažymėti, kad sėkmingai Nyderlanduose taikyta sistema gali būti pavyzdžiu siekiant išvengti dvigubo grupės ir savarankiškai veikiančių ieškovų proceso. 2005 m. Nyderlanduose priimtas Kolektyvinio masinės žalos atlyginimo įstatymas (*Wet Collectieve Afwikkeling Massaschade* (WCAM)), kuris leidžia sudaryti teismo patvirtintus susitarimus dėl masinės žalos atlyginimo, privalomus visai nukentėjusių šalių grupei, jeigu jos nepareiškia atsisakymo¹⁶. WCAM įstatymas sukuria sistemą, labai panašią į JAV grupės ieškinių nagrinėjimo sistemą. Teismo procedūra, siekiant priimti privalomą visai grupei sprendimą, pradedama susitarimu dėl pretenzijų sureguliuavimo, sudaromu tarp nukentėjusiųjų grupei atstovaujančio fondo ar asociacijos ir atsakovo, pagal kurį atsakovas sutinka išmokėti tam tikras kompensacijas nukentėjusioms šalims. Šis susitarimas pateikiamas teismui, kuris nustato, ar toks reguliavimas yra pagrįstas atsižvelgiant į žalos dydį, kompensacijų iš atsakovo gavimo patogumą ir greitį, išlaidas ir pastangas, kurias nukentėjusios šalys priešingu atveju turėtų skirti šiai problemai spręsti, galimas žalos priežastis ir kitas susijusias aplinkybes. Po teismo sprendimo priėmimo atskiroms nukentėjusioms šalims suteikiamas ne trumpesnis nei trijų mėnesių laikotarpis, per kurį jos gali apsispręsti atsisakyti tokio reguliavimo. Šalims to nepadarius, šis reguliavimas tampa joms privalomas. Susitarime gali būti numatyta atsakovo teisė atšaukti šį sureguliuavimą, jeigu pernelyg daug nukentėjusių šalių jo atsisakys¹⁷.

5. Bylų, nagrinėjamų grupės ieškiniu, specifika

Pagrindinis su grupės ieškiniiais susijęs klausimas – ar grupės ieškinio sistema turėtų būti prieinama grupės nariams jų sutikimo dalyvauti (*opt-in*) ar atsisakymo dalyvauti byloje (*opt-out*) pagrindu.

Nenuostabu, kad skirtingų jurisdikcijų patirtis ir jų nesuderinami požiūriai šiuo klausimu lėmė skirtingas nuomones. Pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse Sąžiningos prekybos tarnyba (angl. *Office of Fair*

¹⁶ Žr.: LOOS, M. B. M. *Evaluation of the effectiveness and efficiency of collective redress mechanisms in the European Union-country report*. The Netherlands. 2008, p. 1–50; DUIVENVOORDE, B. B. The future of collective redress in Europe. *Tijdschrift voor Consumentenrecht & Handelspraktijken*, 2013.6, p. 254–256.

¹⁷ Ten pat.

Trading (OFT)) rekomendavo priimti atsisakymo dalyvauti byloje sistemą iš dalies dėl nesėkmės, partiros byloje pagal ieškinį, kurį Vartotojų asociacija pateikė vartotojų, patyrusių nuostolius dėl fiksuotos futbolo marškinėlių kainos nustatymo, vardu, pritraukusioje 600 vien tik konkrečiai įvardytų ieškovų¹⁸. Ir, atvirkščiai, atsisakymo dalyvauti byloje sistemos, taikomos Šiaurės Amerikoje, pagrindinį vaidmenį kiekviename teismo procese skiria grupės įgaliotiems atstovams, o ne patiems nukentėjusiesiems (tačiau su sąlyga, kad teismas patvirtina grupės advokatą po pažymėjimo išdavimo). Manytina, kad daugelis JAV teismo procesui būdingų kraštutinumų kyla iš atsisakymo dalyvauti grupės byloje sistemos, kuri yra pagrindinė šio proceso ypatybė.

5.1. Sutikimo dalyvauti byloje sistemos (opt-in) grupės ieškiniai

Lietuvoje reguliuojant grupės ieškinį pasirinkta dalyvavimo (*opt-in*) sistema. Įstatymo rengėjai dalyvavimo sistemos pasirinkimą daugiausia motyvavo tuo, kad atsisakymo (*opt-out*) sistema yra nesuderinama su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (EŽTK) 6 straipsnio nuostatomis¹⁹.

Vis dėlto sutikimo dalyvauti byloje modeliai buvo kritikuojami dėl to, kad gana sunku įtikinti pakankamą vartotojų skaičių dalyvauti byloje užtikrinant ieškinio perspektyvumą. Pavyzdžiui, minėtoje Jungtinės Karalystės byloje dėl sportinių marškinėlių pardavimo kainų fiksavimo pagal atstovaujamos organizacijos pateiktą ieškinį iškilo sunkumų pritraukiant vartotojus pasirašyti ieškinį. Tai įvyko todėl, kad ginčijama prekių kaina lėmė palyginti mažas išmokas vienam asmeniui esant aiškiems kompensavimo pagrindams (maždaug 20£ už nupirktą komplektą). Be to, buvo nedidelė tikimybė, kad pakankamas vartotojų skaičius galės įrodyti pirkimo faktą, atsižvelgiant į praėjusį laiką.

Žinoma, tai nereiškia, kad dalyvavimo modeliai visada sukelia sunkumų pritraukiant ieškovus ir gaunant kompensacijas. Kelios ES valstybės narės turi mechanizmus, leidžiančius tvarkyti aibę ieškinų to paties proceso metu arba suteikiančius galimybę atskiram investuotojui išpirkti daugelį reikalavimų ir tvarkyti juos kaip vieną ieškinį²⁰. Geras pavyzdys – ieškiniai, kurių pateikimo teisės buvo išpirktos iš trisdešimt dviejų celiuliozės ir popieriaus pramonės įmonių vandenilio peroksido bendrovių kartelio atžvilgiu ir dvidešimt aštuonių įmonių cemento bendrovių kartelio atžvilgiu²¹.

Pagal Lietuvos grupės ieškinio reguliavimą nėra nustatyta jokių ieškinų išpirkimo galimybių, nors tai gali būti aktualu smulkioms ar vidutinėms įmonėms ir investuotojams, norintiems investuoti į grupės ieškinio ginčą²².

¹⁸ 2003 m. Jungtinės Karalystės konkurencijos institucijos sprendimu konstatuotas kartelis tarp 7 bendrovių dėl sportinių marškinėlių pardavimo kainų fiksavimo (byla *The UK Consumers Association v JJB Sports Public Limited Company* (Case No: 1078/7/9/07)). Vartotojų asociacija pareiškė ieškinį vienam iš kartelio dalyvių JJB Sports dėl žalos – vartotojai mokėjo po 15–20 £ brangiau. Asociacija surinko ~600 vartotojų, nors marškinėlius brangiau įsigijo apie 2 mln. vartotojų. 2008 m. taikos sutartis: JJB Sports sutiko sumokėti 20 £ kiekvienam vartotojui ir 5–10 £ pateikusiems marškinėlius – bendra suma ~ 20 000 £. Vartotojų asociacija patyrė ~ 400 000 £ bylinėjimosi išlaidų. Taip pat žr.: HODGES, Christopher. *The reform of class and representative actions in European legal systems: A new framework for collective redress in Europe*. Bloomsbury Publishing, 2008.

¹⁹ 2012 m. Aiškinamasis raštas dėl grupės ieškinio priėmimo.

²⁰ Žr.: MULHERON, Rachael. Case for an Opt-Out Class Action <...>, p. 409; CHIEU, Tiffany. Class Actions in the European Union: Importing Lessons Learned from the United States' Experience into European Community Competition Law. *Cardozo J. Int'l & Comp. L.*, 2010, 18, p. 123.

²¹ Žr.: BIZAR, Steven E.; KHASKELIS, Allison. Wal-Mart v. Dukes: A Non-Event for Antitrust Defendants. *Anti-trust*, 2011, 26, p. 25.

²² Pavyzdžiui, paminėtinas Vokietijos konkurencijos institucijos sprendimas dėl cemento bendrovių kartelio Vokietijoje (2003, galutinis teismo sprendimas 2013). Šioje byloje belgų kompanija „Cartel Damages Claims (CDC)“ nupirko 36 cemento pirkėjų reikalavimo teises ir pateikė ieškinį kartelio dalyviams Vokietijoje dėl žalos atlyginimo (2005). 2015 m. Diuseldorfo Aukštesnysis Teismas atmetė CDC ieškinį dėl netinkamo ieškovo nurodymas: „CDC nupirko

Be abejo, dalyvavimo modelio suvaržymai, kuriais siekiama palengvinti kelių ieškinių nagrinėjimą vienu metu, yra tiesiogiai susiję su nagrinėjamos bylos tipu – kai su nukentėjusių smulkių ir vidutinių įmonių ar vartotojų grupe galima susisiekti per skelbimą arba tiesiogiai ir kai tikėtina, kad tos smulkios ir vidutinės įmonės arba vartotojai turi įrodymų, patvirtinančių, jog yra nukentėję dėl pažeidimo, dalyvavimo modelis ar procedūra, kai daugelį reikalavimų galima nagrinėti kaip vieno ieškinio dalį, bus efektyvus.

Tai galima gerai iliustruoti palyginant pretenzijas dėl oro transportu gabenamų krovinių ir jau minėtas pretenzijas dėl futbolo uniformos komplektų. Oro transporto kroviniai gali būti trečiosios šalies (investuotojo) finansuojamo daugiašalio bylinėjimosi pavyzdys – šiuo atveju smulkios ir vidutinės įmonės patiria didelių individualių nuostolių (t. y. praranda šimtus ar tūkstančius eurų) ir tebeturi sąskaitose faktūrose nurodomą informaciją, reikalingą, siekiant įrodyti, kad jos naudojosi šiomis paslaugomis pažeidimo metu, todėl jų pretenzijos lemia perspektyvią finansavimo riziką trečiosios šalies investuotojui²³. Tačiau atsisakymo dalyvauti modeliai gali būti efektyvesni už dalyvavimo modelius nagrinėjant daugybinius mažos vertės ieškinius, tokius kaip minėtame futbolo uniformų pavyzdyje.

5.2. Atsisakymo dalyvauti byloje sistemos (opt-out) grupės ieškiniai

Su atsisakymo dalyvauti byloje (pasitraukimo iš grupės) modeliu susijusi rizika yra ta, kad atskiras vartotojas praranda galimybę kontroliuoti arba daryti įtaką proceso eigai arba baigčiai ir / arba pavienis ieškovas nėra realiai suinteresuotas teikti ieškinį dėl palyginti nedidelių patirtų nuostolių.

Iš tiesų, atskiras vartotojas gali net nežinoti apie ieškinį iki paskutinių proceso etapų (nepaisant tvarkančių bylų atstovų pastangų informuoti apie teismo procesą). Būtent dėl to kyla klausimas, ar atsisakymo modeliai atitinka EŽTK 6 straipsnį ir nepažeidžia kiekvieno asmens teisės į nešališką su juo susijusios bylos nagrinėjimą. Be to, atsisakymo modelis gali būti laikomas pažeidžiamu puolant ieškovo įmonėms su verslo modeliu, skirtu įgyvendinti kompleksines arba kolektyvines teises siekiant gauti žalos atlyginimą. Tokios įmonės gali dalyvauti tik ieškiniuose, kurių geros laimėjimo perspektyvos ir tuo didinti teikiamų ieškinių apimtį. Tarkim, pretenzija gali būti pagrįsta, pvz., dėl kartelio neteisėtai trimis centais padidintos pieno kainos už vieną litrą ir pareikšta vartotojų, tačiau šiomis aplinkybėmis vartotojas gali pasitenkinti antimonopolinės institucijos tyrimu bei bauda ir nėra suinteresuotas teikti tolesnį ieškinį. Jeigu ieškinys bus pateiktas, bendrosios politikos tikslas vargu ar įgis didesnį mastą. Tačiau įmonės bylinėjimosi išlaidos padidės ir didžiąją kompensacijos dalį teks panaudoti bylinėjimosi išlaidoms. Be to, atskiri vartotojai gali nepažengti toliau ir nepareikalauti (palyginti mažos) individualios kompensacijos, užtikrintos taip, kad vartotojai, kaip pagrindinė grupė, naudotų negaus.

Galimi ir „hibridiniai“ sprendimai su identifikuota grupe, kurios nariai nebūtinai turi būti identifikuotini teismo proceso pradžioje. Tam tikslui paprastai įsteigiamas fondas, kurį patikėtini paskirsto po sprendimo priėmimo. Tačiau taikant ir hibridinį modelį iškyla išieškotinių nuostolių kiekybinio įvertinimo klausimas, kai negalima tiksliai nustatyti kompensacijos dydžio, kol nebus identifikuoti visi ieškovai.

reikalavimo teises prieš jam įsiregistruojant teisinių paslaugų teikėju Vokietijoje. Taip buvo pažeisti viešosios tvarkos principai (dėl neproporcingos rizikos atsakovui dėl išlaidų). Teismas pripažino reikalavimo teisių perleidimo sutartis niekinėmis. Tačiau teismas patvirtino, kad reikalavimo teisių perleidimo sutartys yra galimos, jei laikomasi teisės aktų reikalavimų, leidžiančių išvengti neproporcingos rizikos atsakovui“.

²³ Pavyzdžiui, 2010 m. priimtas Europos Komisijos sprendimas dėl oro krovinių vežėjų kartelio. „Emerald Supplies“, gėlių importuotojas, pateikė grupės ieškinį „British Airways“ dėl žalos, patirtos dėl kartelio (*opt-out* principu). Teismas atsisakė pripažinti tinkamu grupės ieškiniu motyvuodamas tuo, kad ne visi galimi nukentėjusieji turėjo vienodus reikalavimus. Vieni nukentėjusieji buvo tiesioginiai pirkėjai, kiti pirkto krovinių vežimo oro transportu paslaugas per tarpininkus. *Emerald Supplies & Anor v. British Airways Plc. (JK)*. Taip pat žr.: MULHERON, Rachael. Opting in, Opting out, and Closing the Class: Some Dilemmas for England's Class Action Lawmakers. *Can. Bus. LJ*, 2011, 50, p. 376.

6. Paskirtų viešosios teisės subjektų dalyvavimas

Nepaisant to, kad Lietuvoje grupės ieškinio sistema grindžiama sutikimo (*opt-in*) sistema, yra pagrindų ir nukrypti nuo šios bendros taisyklės. Pavyzdžiui, vartotojams atstovaujančių institucijų vaidmuo gali būti peržiūrėtas ir potencialiai išplėstas, leidžiant joms iškelti bylas griežtai apibrėžtų vartotojų grupių vardu pasitraukimo iš grupės (*opt-out*) pagrindu, su sąlyga, kad ieškinyje kaip bendraieškovis bus nurodytas bent vienas individualus atstovas. Tokie ieškiniai gali būti teikiami, pavyzdžiui, kai yra išankstinis Konkurencijos tarybos sprendimas, kuriuo nustatoma atsakomybė ir kai yra aišku, jog (tiesioginės) pažeidimų aukos yra galutinai vartotojai.

Vis dėlto atstovaujančių institucijų teikiama pasitraukimo iš grupės ieškiniams turi būti taikoma griežta procedūrinė kontrolė – visus tokius ieškinius turėtų teikti tik konkrečios paskirtos institucijos, tvirtinamos teismų ir kurios turėtų būti skelbiamos siekiant suteikti vartotojams galimybę pasitraukti iš grupės ieškinio.

Paskirtų viešosios teisės subjektų įtraukimas yra vienas iš metodų kontroliuoti informacijos paieškos išlaidas, susijusias su grupės ieškiniu²⁴. Procesinės normos taip pat turėtų apimti standartinius informacijos paieškos būdus, taikytinus kiekvieno tipo kolektyvinio ginčų sprendimo ieškiniams. Tai padėtų išvengti bet kokios nelygybės lemiamos skirtingų procesinių normų taikymo iškeliant skirtingas bylas.

Žinoma, šiems viešosios teisės subjektams reikalingo finansavimo ir personalo poreikis gali tapti didele kliūtimi ir dar viena priežastimi, neleidžiančia plėtoti kolektyvinių ieškinių. Tačiau, priimant sprendimą sukurti naują kolektyvinio teisių gynimo mechanizmą, šios išlaidos yra priimtinesnės už didesnes išlaidas, susijusias su piktnaudžiavimu grupės ieškinio sistema. Pirminės investicijos yra pateisinamos, siekiant išvengti keblumų, su kuriais susiduria kitos sistemos. Kaip ir minėta, grupės ieškinio modelis, taikomas JAV, sudaro prielaidas piktnaudžiauti teismo procesu iš dalies dėl to, kad suteikia galimybę bet kuriam asmeniui ar atstovui gauti stambias išmokas ir advokato atlygį²⁵. Todėl būtų beprasmiška kurti sistemą, kartojančią šią klaidą.

Kalbant apie privačias organizacijas, galima teigti, kad ieškinių, kuriais sudaromos prielaidos piktnaudžiauti, problema nebus išspręsta leidžiant privačioms organizacijoms teikti kolektyvinius ieškinius. Šios organizacijos (ypač vartotojų organizacijos), kurios kartais formaliai nėra pelno siekiančios, gali turėti netiesioginių tikslų gauti pelno iš santykių su privačiais patikėtiniais ir poreikių pritraukti neatlygintiną paramą. Be to, jos dažnai labiau atsižvelgia į politinę darbotvarkę nei į visuomenės gerovę. Tačiau, įteisinus viešųjų institucijų vaidmenį, fiziniai asmenys ir privačios organizacijos, tariamai nukentėję dėl neteisėtų masinio pobūdžio veiksmų, turėtų galimybę kreiptis į viešosios valdžios instituciją dėl teiginių patikrinimo, ieškinio teikimo ir, laimėję procesą, gauti atitinkamą kompensaciją už patirtą žalą. Todėl atskaitinga viešoji institucija, kurios vienintelė užduotis būtų užtikrinti sąžiningą patirtos žalos atlyginimą piliečiams, galiausiai būtų geriausia kolektyvinio ginčų sprendimo režimo apsauga nuo galimo piktnaudžiavimo teismo procesu po tokio režimo įvedimo.

²⁴ Pavyzdžiui, paminėtinas *UFC-Que Choisir v. Bouygues* (Prancūzija) sprendimas – Prancūzijos konkurencijos institucijos sprendimas dėl kartelio tarp mobilus ryšio operatorių dėl kainų (2005). Šioje byloje kartelis paveikė ~ 20 milijonų vartotojų. UFC Que Choisir (Vartotojų asociacija) įdarbino 21 darbuotoją grupės ieškiniui, sukūrė internetinį tinklalapį, surinko ~12 000 vartotojų per internetą/asmeniniais laiškais, pareiškė ieškinį 750 000 EUR sumai (~ 60 EUR /vartotojui), sugaišo apie 2 000 val. laiko ir patyrė 500 000 EUR teisiųjų išlaidų. Tačiau Prancūzijos Aukščiausiasis Teismas 2011-05-26 pripažino, kad asociacija viešai kviesdama bylinėtis pažeidė įstatymą, ieškinyje atmetas.

²⁵ Žr.: GILLES, Myriam; FRIEDMAN, Gary B. Exploding the Class Action Agency Costs Myth: The Social Utility of Entrepreneurial Lawyers. *University of Pennsylvania Law Review*, 2006, 155.1, p. 103–164; COFFEE, John C. Understanding the plaintiff's attorney: The implications of economic theory for private enforcement of law through class and derivative actions. *Columbia Law Review*, 1986, 86.4, p. 669–727; BEISNER, John H.; SHORS, Matthew; MILLER, Jessica Davidson. Class Action „Cops“: Public Servants or Private Entrepreneurs? *Stanford Law Review*, 2005, p. 1441–1474.

Siekiant mažinti piktnaudžiavimo teismo procesu riziką, atstovaujančiosios institucijos turi būti patvirtintos kompetentingos vyriausybės organizacijos ir joms turi būti taikomi reikalavimai, atsižvelgiant į teisinį statusą bei bendrų interesų arba teisių, kurios gali būti ginamos taikant grupės ieškinio mechanizmą, pobūdį.

7. Atstovavimo nukentėjusioms šalims efektyvumas

Pagal Lietuvos grupės ieškinio reguliavimą šiuo metu nustatyta, kad grupės atstove gali būti asociacija arba profesinė sąjunga, kai grupės ieškiniu reiškiami reikalavimai kyla iš teisinių santykių, tiesiogiai susijusių su asociacijos arba profesinės sąjungos veiklos tikslais ir sritimi, ir kai ne mažiau kaip dešimt grupės narių yra asociacijos arba profesinės sąjungos nariai. Šiuo atveju grupės nariais gali būti ne tik asociacijos arba profesinės sąjungos nariai, tačiau nagrinėjant bylą asociacija arba profesinė sąjunga atstovauja visų grupės narių interesams.

Tačiau taip pat atsižvelgtina į tai, kad gali būti daugiau nei viena ieškovų grupė, kuriai kiekvienai atstovauja skirtingi atstovai. Pagrindinis klausimas – kaip palengvinti bendradarbiavimą siekiant taupyti vykdymo išlaidas. Tokiu atveju rekomenduotina naudoti bendrąją platformą siekiant palengvinti atstovaujančiųjų (fizinį asmenų / institucijų) tarpusavio bendradarbiavimą. Atstovaujančiųjų institucijų / asociacijų registras taip pat galėtų palengvinti bendradarbiavimą ankstyvojoje fazėje, t. y. net prieš priimant sprendimą dėl iniciatyvos.

Šios priemonės, t.y. internetinė platforma ir registras, taip pat gali išspręsti problemas, kylančias iš tarpvalstybinių situacijų. Pavyzdžiui, ES valstybėje narėje registruota atstovaujančioji institucija, ketinanti pradėti kolektyvinio ginčų sprendimo procedūrą, galėtų pasitikrinti internetinėje platformoje, kokios registruotosios institucijos yra kitoje valstybėje narėje, į kurias būtų galima kreiptis dėl galimo bendradarbiavimo²⁶.

Atstovaujančiosios institucijos turėtų būti įgaliotos susigražinti pagrįstas teismo išlaidas pagal įprastines išlaidų apmokėjimo taisykles (taisyklė „pralaimėjęs moka“) kaip kiekvienas kitas ieškovas. Šiuo atžvilgiu labai keblus klausimas yra papildomos motyvacijos suteikimas, leidžiant atstovams susigražinti dalį jų administravimo išlaidų arba išmokant dalį priteistos sumos („*quota litis*“). Viena vertus, atstovaujančiosios institucijos veikiausiai apskritai neparodys aktyvumo, jeigu neturės finansinės naudos ar motyvacijos. Tai rodo ir iki šiol susiklosčiusi praktika (asociacijos nelaimėjo nė vienos bylos). Kita vertus, suteikiant atstovaujančiajai institucijai teisę gauti dalį priteistos sumos, galima atverti vartus piktnaudžiauti teismo procesu (pvz., JAV sėkmės mokesčio scenarijus).

Todėl, siekiant užtikrinti nešališkumą, reikia teismo patvirtinimo, kuris priklauso nuo to, ar ginčų sprendimo procedūra grindžiama griežtai sutikimo dalyvauti byloje (*opt-in*) principu ar taikomi tam tikri mechanizmai, leidžiantys sureguliuoti ginčus atsisakymo dalyvauti byloje (*opt-out*) pagrindu. Pirmu atveju teismo patvirtinimo nereikia, nes visi ieškovai, kuriems susitarimas yra privalomas, savanoriškai sutiko su jo sąlygomis. Tačiau antru atveju reikėtų reikalauti teismo patvirtinimo, siekiant užtikrinti, kad susitarimo sąlygos būtų teisingos visų susijusių šalių atžvilgiu. Tačiau patvirtinimo procedūra neturėtų virsti ilgai trunkančiu teismo procesu, nes tai panaikintų neteismo ginčo sureguliuojimo teikiamus pranašumus. Taip pat reikėtų apsvarstyti, ar ieškovams turi būti suteikta galimybė pasitraukti iš bet kurio sudaryto susitarimo ir kaip šis mechanizmas turėtų veikti.

Sprendžiant ginčus nereikėtų pamiršti savanoriškumo ir individualumo principo – privatūs ieškiniai dėl kompensavimo visada yra individualūs ieškiniai. Įstatymų leidėjas turėtų stengtis išvengti bylinėjimosi „suvisuomeninimo“, nors šis yra beveik neišvengiamas kolektyvinio ginčų sprendimo

²⁶ Žr.: MCFADDEN, David. *The Private Enforcement of Competition Law in Ireland*. A&C Black, 2014.

padarinys²⁷. Siekiant suderinti ieškinių dėl kompensavimo teikiamus nepatogumus byloje su daugybe nukentėjusiųjų, reguliuojamieji veiksmai turėtų būti darnūs, įtraukiant žalos restituciją į reguliavimo priemonių katalogą. Prireikus institucijos turėtų kompensavimui skirti daugiau dėmesio nei baudžiamosioms priemonėms arba derinti abu šiuos dalykus. Tokia sistema galėtų sumažinti akivaizdžias kolektyvinio ginčų sprendimo problemas, konkrečiai piktnaudžiavimo teismo procesu, jo neefektyvumo ir brangumo pavojus. Taip pat reiktų užtikrinti, kad pažeidėjas nebūtų per griežtai „nubaustas“ ir skiriant didžiules baudas, ir priteisiant žalos atlyginimą.

8. Grupės ieškinio finansavimas

Šiuo metu Lietuvoje įtvirtintinas grupės ieškinio institutas visiškai nereguliuoja grupės ieškinio finansavimo aspekto. Akivaizdu, kad šiuo atžvilgiu grupės ieškinio reguliavimas (tokiu mastu, koku jis apskritai yra reikalingas) turi atspindėti modernius išlaidų ir finansavimo režimus²⁸.

Pirma, galima teigti, kad kolektyviniams ieškiniams dėl žalos atlyginimo neturėtų būti taikomas valstybinis finansavimas, o vartotojų institucijos neturėtų naudoti perteklinio arba nepaskirstyto nuostolių atlyginimo tolesniam bylinėjimuisi finansuoti. Pozicija turi būti suderinta, nes daug kas priklauso nuo principo „pralaimėjęs moka“, valstybinio finansavimo ir teisinės pagalbos teikimo.

Kaip žinoma, finansavimas yra pagrindinė vartotojų problema pradedant teismo procesą. Teisminio nagrinėjimo inicijavimo išlaidos gali būti neproporcingos reikalaujamai sumai ir ši problema gali būti išspręsta, jeigu šalys pasidalija daugybinių reikalavimų, kurie nagrinėjami kaip vieno ieškinio daly, išlaidas arba jeigu atstovaujančioji institucija prisiima išlaidų riziką, atsižvelgdama į viešąjį interesą. Tačiau valstybė turėtų vengti skatinti piktnaudžiavimą teismo procesu arba nederamą bylinėjimąsi. Principas „pralaimėjęs moka“ turėtų būti konkrečiai išskirtas ir griežtai taikomas, siekiant paskatinti ieškovus atsižvelgti į jų teikiamų reikalavimų vertę ir suteikti jiems motyvaciją sureguliuoti ginčą. Be to, pagal dabartinį grupės ieškinio reguliavimą taip pat konkrečiai neapartas ir sėkmės mokestis, kurį nagrinėti reikia ypač apdariai, nes jis gali daryti poveikį motyvacijai sureguliuoti ginčą ir lemti nederamus, negarbingus arba pernelyg nereikšmingus reikalavimus, kai spekuliuojama potencialia sėkme.

Antra, kolektyvinių ieškinių finansavimo klausimas yra gana keblus ir ieškovo, ir atsakovo išlaidų atžvilgiu. Šis klausimas apskritai lengviau sprendžiamas esant sutikimo dalyvauti (*opt-in*) režimui, kai pareiškę savo sutikimą dalyvauti byloje asmenys prisiima atsakomybę už savo išlaidų dalį ir finansuoja ją asmeniškai ar trečiosios šalies lėšomis, ar naudodamiesi neatlygintinomis atstovavimo paslaugomis, ar derindami kelis šiuos būdus. Tai savaime yra naudinga ir subalansuojanti apsauga nuo piktnaudžiavimo teismo procesu. Taikant atsisakymo dalyvauti (*opt-out*) modelį, kai yra keli aktyvūs ieškovai, tokios apsaugos nuo piktnaudžiavimo teismo procesu nėra ir bylinėjimosi išlaidų kompensavimas laimėjusiam bylą atsakovui yra kur kas sudėtingesnis.

Vis dėlto, įvedus kolektyvinio ginčų sprendimo mechanizmą, yra didelė rizika, kad bus pradėti teikti reikalavimai, kurie iki šiol nebuvo teikiami, nes manyta, jog nenaudinga prisiimti bylinėjimosi išlaidų atsižvelgiant į mažą reikalavimo vertę ir / arba dėl to, kad finansavimas negali būti užtikrintas. Adekvačių kolektyvinio ginčų sprendimo mechanizmų įvedimas nesukuriant nederamų paskatų (perdėtos motyvacijos) yra viena iš pagrindinių šios srities problemų. Sunku nustatyti deramą pusiausvyrą. Nėra aiškių ir šios problemos sprendimo metodikų. Valstybiniai fondai gali pateikti sprendimą, tačiau valstybei finansuojant bylinėjimąsi, kuris nevyktų, jei nebūtų finansuojamas valstybės (arba galėtų vykti bet kuriuo atveju), kiltų klausimas, kodėl visuomenė turėtų palengvinti nedaugeliui prieinamos

²⁷ MULLENIX, Linda S. *Ending class actions as we know them: rethinking the American class action*. 2014.

²⁸ Šiuo aspektu žr.: HENSLER, Deborah R. Future of Mass Litigation: Global Class Actions and Third-Party Litigation Funding, *The Geo. Wash. L. Rev.*, 2010, 79, p. 306; STEINITZ, Maya. Whose Claim is This Anyway-Third-Party Litigation Funding. *Minn. L. Rev.*, 2010, 95, p. 1268; COFFEE Jr, John C. Class action accountability <...>, p. 370–439.

kompensacijos gavimą. Jeigu kolektyvinio ginčo sprendimo tikslas yra atgrasymas, tai pateisina mokesčių mokėtojų pinigų naudojimą, bet nepateisina šių fondų naudojimo kolektyviniams ieškiniams teikti. Jeigu tikslas yra atgrasymas, institucijų vykdoma valstybinė prievarta yra pranašesnė ir labiau pageidautina už asmeninę prievartą. Be to, pasirinkus valstybinį finansavimą, prireiks papildomų apsaugos priemonių, siekiant sumažinti piktnaudžiavimo teismo procesu riziką, įskaitant teisminę priežiūrą ir išieškojimo teisę. Šios priemonės turėtų apimti griežtesnę priežiūrą, siekiant išvengti galimo piktnaudžiavimo valstybės lėšomis²⁹.

9. Informacijos prieinamumas ieškovams

Reguliuojant Lietuvos grupės ieškinį konkrečiai neaptartas ir informacijos prieinamumo aspektas.

Akivaizdu, kad ieškovai privalo pagrįsti savo ieškinį, įrodydami, kad tam tikru pažeidimu jiems buvo padaryta žala, ir tam tikslui gali reikalauti informacijos, susijusios su pažeidimu bei pažeidimą padariusių šalių kainodaros politika. Nors tam tikros institucijos, pavyzdžiui, Konkurencijos tarybos, sprendimas gali būti naudingas, jame nebus nurodyta visa ieškovams reikalinga informacija ir veikiau- siai nebus pateiktas nutarimas dėl pažeidimo poveikio konkrečioms ieškovams.

Todėl reguliuojant grupės ieškinį būtų naudinga patikslinti, koku mastu turima informacija bus teikiama ieškovams. Tai ne tik užtikrintų ieškovams didesnę aiškumą, bet ir leistų šalims atlikus tyrimą remiantis turima išsamia informacija priimti sprendimą siekti atsakomybės sureguliuavimo.

Šiuo atžvilgiu paminėtini Jungtinės Karalystės ir Nyderlandų pavyzdžiai ir požiūris į informacijos paiešką, vieni lanksčiausių ES valstybėse narėse³⁰. Šių jurisdikcijų populiarumą ieškovų tarpe lemia jų procesinėse teisės normose konkrečiai numatyta galimybė gauti visą ieškinui parengti reikalingą informaciją. Šiuo atžvilgiu Lietuva kol kas nepriskirtina prie šios kategorijos, nes Lietuvoje informacijos atskleidimo taisyklės grupės ieškinio institute yra ribotos ir apsiriboja bendrosiomis CPK normomis.

Vis dėlto labai plačios informacijos paieškos procedūra siekiant pateikti įrodymus, kurios, pavyzdžiui, laikosi JAV federaliniai teismai, turi būti ribojama. JAV grupės ieškiniams atstovaujantys advokatai dažnai naudoja jiems prieinamą bendrąją informacijos paieškos mechanizmą, siekdami pateikti perdėtai plačias žinias ir užsiima vadinamosios kompromituojančios medžiagos rinkimu. Tokia kompromituojanti medžiaga gali būti panaudota įvairaus pobūdžio piktnaudžiavimui³¹.

Visų pirma tokia informacija gali būti naudojama atsakovo sąnaudoms padidinti, didinant atsakovo finansines išlaidas ir priverčiant administraciją daugiau laiko skirti informacijos studijoms, o ne verslo vadybai. Be to, kompromituojanti informacija gali būti panaudota kitiems, ne mažiau kenksmingiems tikslams, o būtent, siekiant gauti daugiau informacijos nei reikia reikalavimams pagal pateiktą ieškinį pagrįsti ir siekiant išplėsti dalykinę arba geografinę esamos bylos aprėptį arba inicijuoti naują bylą, nesusijusią su jau pareikštais iškeltoje byloje reikalavimais.

Be to, pernelyg plačiai atskleidžiama informacija dažnai ieškovų yra naudojama siekiant padidinti spaudimą atsakovams, priversti juos priimti sprendimą neatsižvelgiant į nagrinėjamos bylos vertę arba

²⁹ Taip pat žr.: VELJANOVSKI, Cento. Third Party Litigation Funding in Europe. *Journal of Law, Economics and Policy*, 2012, 8; COX, James D.; THOMAS, Randall S. Letting Billions Slip Through Your Fingers: Empirical Evidence and Legal Implications of the Failure of Financial Institutions to Participate in Securities Class Action Settlements. *Stanford Law Review*, 2005, p. 411–454.

³⁰ Žr.: MATTIL, Peter; DESOUTTER, Vanessa. Class action in Europe: comparative law and EC law considerations. *Butterworths Journal of International Banking and Financial Law*, 2008, 10, p. 484; MULHERON, Rachael. Case for an Opt-Out Class Action for European Member States: A Legal and Empirical Analysis, The. *Colum. J. Eur. L.*, 2008, 15, p. 409.

³¹ Žr.: UNDERWOOD, Richard H. Legal Ethics and Class Actions: Problems, Tactics and Judicial Responses. *Ky. LJ*, 1982, 71, p. 787; JOHNSON, Marilyn F.; KASZNIK, Ron; NELSON, Karen K. The impact of securities litigation reform on the disclosure of Forward-Looking information by high technology firms. *Journal of Accounting Research*, 2001, 39.2, p. 297–327.

neproporcingą nagrinėjamos bylos vertei. Nors toks spaudimas yra suprantamas tuo kontekstu, kad ieškovų advokatai siekia žalos atlyginimo savo klientams pagal pagrįstus ieškinius, pernelyg dažnai ieškovai inicijuoja bylas pagal silpnus, nepagrįstus ir / arba pernelyg „išpūstus“ ieškinius – būtent tokio tipo bylų turėtų būti siekiama išvengti. Manytina, kad pagrindinis būdas užkirsti kelią atsirasti piktnaudžiavimų yra griežtų taisyklių ir griežtos teisminės kontrolės įvedimas. Nors nukentėjusios šalys turi teisę vykdyti protingą informacijos paiešką, kad gautų jų reikalavimus pagrindžiančius įrodymus, tokie reikalavimai net pagrįstose bylose neturi būti tenkinami iš galimos gausybės nepagrįstų bylų dėl žalos atlyginimo, nepaisant to, kuriame teisme jos buvo iškeltos.

Kitas svarbus grupės ieškinio instituto aspektas – potencialių ieškovų informavimas. CPK šiuo metu nurodoma, kad teismas, priėmęs nutartį dėl grupės ieškinio priėmimo, specialiame interneto tinklalapyje paskelbia teismo patvirtintą pranešimą dėl grupės pildymo. Manytina, kad bendra internetinė platforma iš tiesų yra ekonomiškiausias būdas informuoti visuomenę, vadinasi, ir potencialius ieškovus, apie ieškinių pateikimo arba prisidėjimo prie kolektyvinio ieškinio (užtikrinimo ir / arba kompensavimo) galimybes. Šis būdas yra pranašesnis už visas kitas informavimo formas, pavyzdžiui, laikraščius arba dvišalę korespondenciją. Kadangi ši priemonė nėra brangi, ji neapsunkina biudžeto, o valstybinis tokios platformos finansavimas padeda išlaikyti platformos nepriklausomybę ir išvengti pastangų bei išlaidų dubliavimo.

Kitas ne mažiau svarbus aspektas – informacijos pateikimo laikas. CPK šiuo metu nurodoma, kad informacija specialiame interneto tinklalapyje skelbiama tik pakeičiant grupės atstovą ir priimant nutartį dėl ieškinio priėmimo. Vis dėlto informacija turėtų būti teikiama tiek prieš proceso pradžią, tiek prasidėjus teismo procesui, tiek prieš teismo sprendimo priėmimą ir po sprendimo priėmimo. Teisė į teisminį nagrinėjimą akivaizdžiai bus geriau užtikrinama pateikiant informaciją prieš proceso pradžią. Informavimas tik prieš teismo sprendimo priėmimą arba po teismo sprendimo priėmimo gali rimtai pažeisti teisę į efektyvų teisingumo prieinamumą. Todėl bet kuriuo atveju informacija turi būti teikiama keletą kartų. Būtina informaciją pateikti pirmą kartą prieš teismo proceso pradžią, kad kuo daugiau potencialių ieškovų galėtų prisidėti prie iniciatyvos nuo pat pradžių. Taip pat būtina pateikti informaciją antrą kartą iškart po teismo proceso pradžios, kad būtų galima pritraukti daugiau potencialių ieškovų ir sutaupyti išlaidas daugybiniais lygiagrečiams teismo procesams.

Kas turėtų teikti informaciją? Čia taip pat galimi įvairūs variantai. Informaciją galėtų teikti pats teismas, grupės ieškinio iniciatoriams atstovaujantis advokatas arba grupės atstovas ar atstovaujančioji institucija. Informaciją, kuri turi būti teikiama prieš proceso pradžią, turėtų teikti asmuo, atsakingas už kolektyvinio ginčo sprendimo inicijavimą, t. y. atstovaujančioji institucija, grupės atstovas arba advokatas. Informaciją, kuri turi būti teikiama prasidėjus teismo procesui, turėtų teikti nagrinėjantis bylą ir priimantis sprendimą teismas. Abiem atvejais informacija turi būti teikiama per specialią interneto platformą. Teisininkai turės paskatą informuoti vartotojus, todėl visuomenės pagalba nereikalinga. Internetinė platforma yra efektyviausia priemonė, užtikrinsianti, kad informacija pasieks didžiausią potencialių ieškovų skaičių, nepaisant jų gyvenamosios vietos.

10. Grupės ieškinio išlaidos

Minėta, kad vienas iš nepagrįstų reikalavimų riziką mažinančių būdų yra principas „pralaimėjęs moka“, kuris veikia kaip atgrasomasis veiksnys ir yra svarbi piktnaudžiavimo teismo procesu prevencijos priemonė. Šis principas gana abstrakčiai įtvirtintas ir Lietuvos civilinio proceso teisėje. Visokios formos kolektyvinis ginčų sprendimas netaikant principo „pralaimėjęs moka“ lemtų situaciją, kurioje gali atsirasti motyvacija spekuliuoti ir / arba piktnaudžiauti teismo procesu³².

³² Žr.: HENSLER, Deborah R.; ROWE, Thomas D. „Beyond“ It Just Ain't Worth It“ <...>, p. 137–161; GRACE, Stefano M. Strengthening Investor Confidence in Europe: US-Style Securities Class Actions and the Acquis Communautaire. *J. Transnat'l L. & Pol'y*, 2005, 15, p. 281.

Tačiau taip pat reikia pripažinti, kad grupės ieškinio institute reikalinga apsauga ir nuo atsakovų naudojamos piktnaudžiavimo teismo procesu taktikos, kuria siekiama įbauginti ieškovus didinant išlaidas ir užtraukiant jiems šių išlaidų išieškojimo riziką. Tai netrukdo taikyti principą „pralaimėjęs moka“, kuris savaime yra sulaikanti ir suderinanti jėga. Pavyzdžiui, Anglijoje principas „pralaimėjęs moka“ yra savitas protingumo išbandymas – laimėjusi šalis gali susigrąžinti tik pagrįstas išlaidas³³. Tai veikia kaip svarbus išbandymas ir reiškia, kad laimėjusi šalis turi teisę atgauti savo išlaidas (nebūdama kalta), tačiau tik protingu mastu. Pagal Prancūzijos įstatymus kompensuojamos ir teismo išlaidos, ir advokatų atlygis, tačiau paprastai priteisiama grąžinti ne daugiau kaip du trečdalius šios sumos ir kiekviename byloje teisėjas atlieka priteistinių išlaidų analizę³⁴. Precedentą panaikinus arba iškilus naujam teisės klausimui, apskritai tokiomis aplinkybėmis, kuriomis būtų nesąžininga ir neproporcinga taikyti šią taisyklę, teisėjas gali savo nuožiūra jos netaikyti. Italijos teismai taip pat taiko taisyklę „pralaimėjęs moka“, siekdami užkirsti kelią nepagrįstiems reikalavimams. Tačiau jie lanksčiai taiko šį principą, norėdami sušvelninti taisyklę, kai bylos sudėtingumas arba šalių elgesys pateisina išlaidų paskirstymą šalims. Italijos teisės aktuose, reglamentuojančiuose kolektyvinius teisinius veiksmus, teismo išlaidų klausimas konkrečiai minimas kaip piktnaudžiavimo teismo procesu prevencijos būdas. Taip pat sudaromi specialūs rezervai, į kuriuos paskirstomos išlaidos, patiriamos pateikus nepagrįstą ieškinį³⁵.

Todėl, siekiant užkirsti kelią piktnaudžiauti ir suderinti ieškovų ir atsakovų interesus, siūlytina, visų pirma, konkrečiai nustatyti, kad kai teismas pripažįsta, jog grupės ieškinys yra nepriimtinas, teisėjas gali priimti nutartį, kad pralaimėjusioji šalis kompensuotų nuostolius, patirtus laimėjusios šalies dėl dalyvavimo grupės ieškinyje. Be to, bylinėjimosi išlaidos gali būti priteistos laimėjusios šalies naudai. Ši nuostata turėtų būti taikoma tada, jeigu pralaimėjusi šalis pradėjo teismo procedūrą, nepaisant fakto, kad jai buvo žinoma (tyčinis pažeidimas) arba turėjo būti žinoma (didelis neatsargumas), kad ieškinys yra nepagrįstas arba nepriimtinas.

Galima daryti išvadą, kad principas „pralaimėjęs moka“ gali būti naudojamas kaip efektyvi piktnaudžiavimo teismo procesu prevencijos priemonė, taikytina ir grupės ieškiniams. Teismas, kuriame iškeliama byla, turi geriausių galimybių užtikrinti, kad bet koks išlaidų priteisimas būtų teisingas, pagrįstas ir proporcingas, todėl siūlytina sustiprinti šį svarbų teismo veiksmų laisvės elementą visuose grupės ieškinio reguliavimo etapuose.

11. Alternatyvūs ginčų sprendimo būdai

Dėl grupės ieškinio galima teigti, kad alternatyvūs ginčų sprendimo būdai negali pakeisti teisminių mechanizmų. Tačiau galimybė efektyviai įgyvendinti privačių asmenų teises gali paskatinti šalis priimti veiksmingą ir abipusiai priimtina alternatyvų jų ginčo sprendimo būdą. Šiuo požiūriu svarbūs du momentai. Pirma, tarpininkavimo iniciatyvos, kurios jau taikomos Anglijoje, dažnai yra efektyvios, ypač kai į procesą įtraukiami vartotojai. Antra, sprendžiant su vartotojais susijusius klausimus, svarbu skatinti sutarimu priimamus sprendimus³⁶.

³³ ANDREWS, Neil. Multi-Party Proceedings in England: Representative and Group Actions. *Duke J. Comp. & Int'l L.*, 2001, 11, p. 249.

³⁴ Žr.: FISCH, William B. European analogues to the class action: Group action in France and Germany. *The American Journal of Comparative Law*, 1979, p. 51–79; GRACE, Stefano M. Strengthening Investor Confidence in Europe: US-Style Securities Class Actions and the Acquis Communautaire. *J. Transnat'l L. & Pol'y*, 2005, 15, p. 281.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Žr.: STERNLIGHT, Jean R. As Mandatory Binding Arbitration Meets the Class Action, Will the Class Action Survive. *Wm. & Mary L. Rev.*, 2000, 42, p. 1; COX, James D.; THOMAS, Randall S.; BAI, Lynn. There Are Plaintiffs and ... There Are Plaintiffs: An Empirical Analysis of Securities Class Action Settlements. *Vand. L. Rev.*, 2008, 61, p. 355.

Kreipimuisi į teismus dažnai reikia daug laiko ir lėšų. Suomijoje taikomos alternatyvaus ginčų sprendimo procedūros su vartotojais susijusiose bylose yra gerai parengtos ir laikomos efektyviai funkcionuojančiomis. Jos apima, *inter alia*, vartotojų patarėjų tarpininkavimą ir skundų nagrinėjimą vartojimo ginčų komisijose. Komisijos sprendimai yra rekomendaciniai ir jų vykdyti nėra privaloma, tačiau įmonės laikosi šių sprendimų daugiau nei 80 proc. atvejų. Komisija nagrinėja bylas neatlygintiškai ir šalių išlaidos paprastai yra gerokai mažesnės nei dalyvaujant oficialiame teismo procese. Teisės aktai dėl grupės ieškinių ir grupės skundų nagrinėjimo Suomijoje buvo priimti 2007 metais. Tačiau iki šiol Suomijoje grupės ieškinio procedūra yra visiškai nepopuliari. Tai rodo nedidelį kolektyvinio ginčų sprendimo priemonių poreikį. Atsižvelgiant į tai grupės ieškinio mechanizmas Suomijos požiūriu nėra reikalingas, nes veiksminga priemonė jau yra prieinama vartotojams alternatyviu ginčų sprendimo lygiu³⁷.

Todėl efektyviausias būdas skatinti alternatyvių ginčų sprendimo priemonių taikymą atskiriems arba daugybiniais reikalavimams yra (i) didinti informuotumą apie alternatyvių procesų prieinamumą, įskaitant teisminių šalių skatinimą svarstyti alternatyvių priemonių taikymą, ir (ii) taikyti pinigines sankcijas, jeigu šalys dalyvauja teismo procese, nepagrįstai atsisakydamos taikyti alternatyvias procedūras³⁸. Šie metodai efektyviai taikomi Anglijoje ir Velse, kur alternatyvūs ginčų sprendimo būdai ir ypač tarpininkavimas įsitvirtino kaip civilinės teisenos sistemos dalis³⁹.

Šiuo atžvilgiu taip pat svarbu, ypač vartotojams užtikrinti prieigą prie alternatyvių mechanizmų neatlygintiškai arba už labai mažą kainą. Yra gausybė tokių schemų, įskaitant tarpininkavimo schemas (kurias pateikia, pavyzdžiui, teismai, prekybos asociacijos arba vartotojų institucijos), ir finansų kontrolieriaus paslaugos įvairiose pramonės šakose (pavyzdžiui, mokesčių inspekcijos tarnyba, teikianti nemokamas nepriklausomas paslaugas nagrinėjant reikalavimus).

Išvados

Lietuvos teisės sistemai naujas grupės ieškinio institutas atnešė ne tik galimybių, bet ir iškelė ne vieną probleminį klausimą. Atsižvelgiant į šiame straipsnyje išdėstytą Lietuvos grupės ieškinio reguliavimo įvertinimą ir pasiūlymus, darytina išvada, kad reguliuojant grupės ieškinį labai svarbu suderinti kolektyvinių ieškinių riziką ir naudą. Taip pat rekomenduotina užtikrinti deramą teisingumo prieinamumo ir atitinkamų politinių sumetimų pusiausvyrą, pernelyg neapkraunant privačių įmonių ir valstybės išdo.

Rekomenduotina didesnę koordinatoriaus vaidmenį skirti viešosioms institucijoms. Viešųjų institucijų, kaip skaitinamosios jėgos, pasitarkimas diegiant ir įgyvendinant visokius naujus kolektyvinio ginčų sprendimo mechanizmus bylose suteiks daugiau interesų apsaugos ir pusiausvyros bei padės išvengti praktinių keblumų.

Be to, siekiant išvengti piktnaudžiavimo grupės ieškinio institutu, įstatymų leidėjas turėtų priimti ir daugiau įvairių procedūrinių ir materialinių apsaugos priemonių. Kartu darytina išvada, kad stiprus ir aktyvus teismų vaidmuo yra vienas iš svarbiausių geros kolektyvinio ginčų sprendimo praktikos bruožų ir viena iš pagrindinių apsaugos nuo piktnaudžiavimo teismo procesu priemonių. Taip pat siūlytina palengvinti viešųjų institucijų, teismų ir bylos šalių bendradarbiavimą siekiant taupyti su grupės ieškiniu susijusių bylų išlaidas.

Galiausiai siūlytina bent minimaliai reguliuoti ir grupės ieškinio finansavimo, informacijos prieinamumo, išlaidų ir alternatyvių ginčų sprendimo metodų skatinimo aspektus.

³⁷ Žr.: MULHERON, Rachael. Case for an Opt-Out Class <...>, p. 409.

³⁸ Žinoma, šiuo atveju reikėtų įvertinti ir tai, ar toks teisinis reguliavimas būtų suderinamas su Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą (ar ši asmens konstitucinė teisė nebūtų tokiais atvejais pažeidžiama arba nebent jau neproporcingai varžoma).

³⁹ MULHERON, Rachael. Case for an Opt-Out Class <...>, p. 409.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 40-987.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262; 2002, nr. 36-1340.
3. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 30-856.
4. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, nr. 94-1833.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 49 straipsnio pakeitimo ir Kodekso papildymo 261(1) straipsniu bei XXIV(1) skyriumi įstatymo projektas, 2012 m. sausio 23 d.
6. 2012-07-02 Civilinio proceso kodekso 49 straipsnio pakeitimo ir Kodekso papildymo 261(1) straipsniu bei XXIV(1) skyriumi įstatymo projekto aiškinamasis raštas, XIP-4634.
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 49, 80, 182 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 261-1 straipsniu bei XXIV-1 skyriumi įstatymas, 2014 m. kovo 13 d. Nr. XII-771, *Teisės aktų registras*, 2014-03-27, nr. 2014-03570.
8. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymo Nr. 1R-85 „Dėl Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo“ pakeitimo“, *Teisės aktų registras*, 2015-03-19, nr. 2015-03968.

Specialioji literatūra

9. ANDREWS, Neil. Multi-Party Proceedings in England: Representative and Group Actions. *Duke J. Comp. & Int'l L.*, 2001, 11.
10. BEISNER, John H.; SHORS, Matthew; MILLER, Jessica Davidson. Class Action „Cops“: Public Servants or Private Entrepreneurs? *Stanford Law Review*, 2005, p. 1441–1474.
11. BIZAR, Steven E.; KHASKELIS, Allison. Wal-Mart v. Dukes: A Non-Event for Antitrust Defendants. *Antitrust*, 2011, 26.
12. BRUNET, Edward. Class Action Objectors: Extortionist Free Riders or Fairness Guarantors. *U. Chi. Legal F.*, 2003.
13. CHIEU, Tiffany. Class Actions in the European Union: Importing Lessons Learned from the United States' Experience into European Community Competition Law. *Cardozo J. Int'l & Comp. L.*, 2010, 18.
14. COFFEE Jr, John C. Class action accountability: Reconciling exit, voice, and loyalty in representative litigation. *Columbia Law Review*, 2000, p. 370–439.
15. COFFEE, John C. Class wars: The dilemma of the mass tort class action. *Columbia Law Review*, 1995, 95.6, p. 1343–1465.
16. COFFEE, John C. The regulation of entrepreneurial litigation: balancing fairness and efficiency in the large class action. *The University of Chicago Law Review*, 1987, 54.3, p. 877–937.
17. COFFEE, John C. Understanding the plaintiff's attorney: The implications of economic theory for private enforcement of law through class and derivative actions. *Columbia Law Review*, 1986, 86.4, p. 669–727.
18. COX, James D.; THOMAS, Randall S. Letting Billions Slip Through Your Fingers: Empirical Evidence and Legal Implications of the Failure of Financial Institutions to Participate in Securities Class Action Settlements. *Stanford Law Review*, 2005, p. 411–454.
19. COX, James D.; THOMAS, Randall S.; BAI, Lynn. There Are Plaintiffs and ... There Are Plaintiffs: An Empirical Analysis of Securities Class Action Settlements. *Vand. L. Rev.*, 2008, 61.
20. DUIVENVOORDE, B. B. The future of collective redress in Europe. *Tijdschrift voor Consumentenrecht & Handelspraktijken* 2013.6, p. 254–256.
21. EISENBERG, Theodore; MILLER, Geoffrey P. Incentive awards to class action plaintiffs: An empirical study. *Cornell Legal Studies Research Paper*, 2005–037.
22. FAIRGRIEVE, Duncan; HOWELLS, Geraint. Collective Redress Procedures—European Debates. *International and Comparative Law Quarterly*, 2009, 58.02, p. 379–409.
23. FAULK, Richard O. Armageddon through aggregation? The use and abuse of class actions in international dispute resolution. *Tort & Insurance Law Journal*, 2002, p. 999–1026.

24. FISCH, William B. European analogues to the class action: Group action in France and Germany. *The American Journal of Comparative Law*, 1979, p. 51–79.
25. GILLES, Myriam; FRIEDMAN, Gary B. Exploding the Class Action Agency Costs Myth: The Social Utility of Entrepreneurial Lawyers. *University of Pennsylvania Law Review*, 2006, 155.1, p. 103–164.
26. GILLES, Myriam. Opting Out of Liability: The Forthcoming, Near-Total Demise of the Modern Class Action. *Michigan Law Review*, 2005, 104.3, p. 373–430.
27. GRACE, Stefano M. Strengthening Investor Confidence in Europe: US-Style Securities Class Actions and the Acquis Communautaire. *J. Transnat’L. & Pol’y*, 2005, 15.
28. HENSLER, Deborah R. Future of Mass Litigation: Global Class Actions and Third-Party Litigation Funding, The. *Geo. Wash. L. Rev.*, 2010, 79.
29. HENSLER, Deborah R.; ROWE, Thomas D. „Beyond“ It Just Ain’t Worth It“: Alternative Strategies for Damage Class Action Reform. *Law and Contemporary Problems*, 2001, 64.2/3, p. 137–161.
30. HENSLER, Deborah R., et al. *Class action dilemmas: Pursuing public goals for private gain*. Rand Corporation, 2000.
31. HODGES, Christopher. *The reform of class and representative actions in European legal systems: A new framework for collective redress in Europe*. Bloomsbury Publishing, 2008.
32. ISSACHAROFF, Samuel. Governance and legitimacy in the Law of Class Actions. *The Supreme Court Review*, 1999, p. 337–392.
33. JOHNSON, Marilyn F.; KASZNIK, Ron; NELSON, Karen K. The impact of securities litigation reform on the disclosure of Forward-Looking information by high technology firms. *Journal of Accounting Research*, 2001, 39.2, p. 297–327.
34. KRIVKA, Egidijus. Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 2004, t. 52(44).
35. KRIVKA, Egidijus. *Res judicata* principo įgyvendinimo grupės ieškinių procese problemos. *Jurisprudencija*, 2004, t. 53(45).
36. KRIVKA, Egidijus. Viešojo intereso gynimas grupės ieškiniu: iššūkiai ir galimybės. *Teisės problemos*, 2015, nr. 1 (87).
37. LOOS, M. B. M. Evaluation of the effectiveness and efficiency of collective redress mechanisms in the European Union-country report The Netherlands. 2008, p. 1–50.
38. MATTIL, Peter; DESOUTTER, Vanessa. Class action in Europe: comparative law and EC law considerations. *Butterworths Journal of International Banking and Financial Law*, 2008, 10.
39. MCFADDEN, David. *The Private Enforcement of Competition Law in Ireland*. A & C Black, 2014.
40. MULHERON, Rachael. Case for an Opt-Out Class Action for European Member States: A Legal and Empirical Analysis, The. *Colum. J. Eur. L.* 2008, 15.
41. MULHERON, Rachael. Opting in, Opting out, and Closing the Class: Some Dilemmas for England’s Class Action Lawmakers. *Can. Bus. LJ*, 2011, 50.
42. MULLENIX, Linda S. Ending class actions as we know them: rethinking the American class action. 2014.
43. NEKROŠIUS, V., et al. *Grupės ieškinio reguliavimo analizė ir pasiūlymai dėl šio instituto tobulinimo*: taikomas mokslinis tyrimas. Vilnius. 2008.
44. ROWE Jr, Thomas D. Shift Happens: Pressure on Foreign Attorney-Fee Paradigms from Class Actions. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 2003, 13.3.
45. SCHEUERMAN, Sheila B. Consumer Fraud Class Action: Reining in Abuse by Requiring Plaintiffs to Allege Reliance as an Essential Element, The. *Harv. J. on Legis*, 2006, 43.
46. SILBERMAN, Linda. Vicissitudes of the American Class Action—With a Comparative Eye, The. *Tul. J. Int’l & Comp. L.*, 1999, 7.
47. STEINITZ, Maya. Whose Claim is This Anyway—Third-Party Litigation Funding. *Minn. L. Rev.*, 2010, 95.
48. STERNLIGHT, Jean R. As Mandatory Binding Arbitration Meets the Class Action, Will the Class Action Survive. *Wm. & Mary L. Rev.*, 2000, 42.
49. UNDERWOOD, Richard H. Legal Ethics and Class Actions: Problems, Tactics and Judicial Responses. *Ky. LJ*, 1982, 71.
50. VELJANOVSKI, Cento. Third Party Litigation Funding in Europe. *Journal of Law, Economics and Policy*, 2012, 8.

Bylos

51. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. vasario 18 d. nutartis byloje e2-158-186/2016.
52. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. balandžio 7 d. nutartis byloje 2-692-407/2016.
53. 2003 m. Jungtinės Karalystės kartelis dėl sportinių marškinėlių pardavimo kainų fiksavimo (byla *The UK Consumers Association v JJB Sports Public Limited Company* (Case No: 1078/7/9/07)).
54. Vokietijos konkurencijos institucijos sprendimas dėl cemento bendrovių kartelio Vokietijoje (2003, galutinis teismo sprendimas 2013). *Cartel Damages Claims* (CDC).
55. Emerald Supplies & Anor v. British Airways Plc. (JK).
56. UFC-Que Choisir v. Bouygues (Prancūzija).

CLASS ACTION IN LITHUANIA – PRACTICAL IMPLEMENTATION ISSUES

Rimantas Daujotas

S u m m a r y

Article identifies the basic practical problems of implementing the class action in Lithuania, determines what challenges await the parties and the courts after introduction of this new and yet well-untested institute in Lithuania. In addition, article provides suggestions for regulatory improvement of this institute, given the problems that arise in other jurisdictions, in such a way ensuring that the class action could become not a declarative, but real and genuine tool to a large group of victims to defend their rights in court, and for the business to avoid becoming victim of abused application of this tool. Article concludes that while regulating class action it is very important to balance risks and benefits. It is also recommended to ensure a proper balance between access to justice and relevant political considerations, without overburdening private companies and without overburdening the state treasury. Greater coordinating role for public authorities is also recommended. Using public institutions as the driving force while implementing any new collective dispute resolution mechanisms in cases would provide balance of interests and will help avoid practical problems. In addition, it is stated that in order to avoid abuse of the class action institute, the legislator should implement a variety of procedural and substantive safeguards. At the same time, it is concluded that a strong and active role of the judiciary is one of the most important characteristics of a good collective dispute resolution practice and one of the main tools of protection against abuse of the court processes.

Įteikta 2016 m. lapkričio 10 d.

Priimta publikuoti 2016 m. gruodžio 29 d.